

DE ØKONOMISKE FORHOLD I SØNDER- JYLLAND I OVERGANGSTIDEN

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening d. 20. Marts 1922

Af

Direktør i Sønderjyllands Kreditforening **P. A. Callø.**

Naar man i et enkelt Foredrag skal give en Fremstilling af den økonomiske Udvikling i Sønderjylland i Overgangstiden, d. v. s. af de økonomiske Forskydninger, som staar i Forbindelse med Krigen, Udsigten til Genforening og Genforeningens Fuldbyrdelse samt Omslaget i Konjunkturerne, er det givet, at man maa søge at begrænse sig. Billedet er saa broget mangfoldigt og kaleidoskopisk skiftende, at man enten maa gribe et enkelt Spørgsmaal ud af Sammenhængen og gøre dette til Genstand for en indgaaende Behandling eller ogsaa nøjes med at give et kort Rids af Udviklingen i dens Helhed. Jeg kunde være fristet til at vælge det første, idet der er to Hovedspørgsmaal, som jeg har haft Lejlighed til at beskæftige mig indgaaende med og derfor kender ret nøje, nemlig Valutareguleringen og Realkreditens Ordning i Sønderjylland. Det er imidlertid bleven mig betydet, at det ikke er det, man

ønsker, og at man navnlig ikke gerne ser, at jeg kommer for dybt ind paa det odiøse Valutaspørgsmaal.

Jeg skal da uden at gaa for meget i Detailler søge at give en Fremstilling af Udviklingsgangen og Sammenhængen i de økonomiske Foreteelser i Sønderjylland i Tiden fra Vaabenstilstanden til den Dag idag.

Ved Vaabenstilstanden frembyder Nordslesvig i alt væsentligt det samme Billede som andre Dele af Tyskland af tilsvarende økonomisk Struktur.

Sønderjylland er jo et udpræget Bondeland med faa og smaa Købstæder. Landbruget er det bærende Erhverv, og dette har været et Held for Landsdelen, eftersom Landbruget er det Erhverv, der har lidt mindst under Krigen og dens Følger.

Det nordslesvigske Landbrug stod i 1914 godt rustet til at tage en Tørn. I de gode Aar før Krigen var der nedlagt saa store Kapitaler i Grundforbedring og Jordkultur, i Bygninger og Besætninger, at der var noget at staa imod med.

Produktionen kunde selvfølgelig ikke opretholdes i samme Omfang som i Fredstid. Som Følge af de mange Indkaldelser til Krigstjeneste skortede det baade paa Driftsledelse og Arbejdskraft. Naar det alligevel i det store og hele gik bedre, end man havde Lov til at vente, skyldes dette ikke mindst Kvindernes Indsats. Mange sønderjydske Kvinder har under Krigen kæmpet en heroisk Kamp for deres Hjem, og der kan nævnes ikke faa Eksempler paa, at Konen klarede sig bedre end Manden, idet hun havde sin Styrke i at holde paa Skillingen, medens Manden fra Fredstidens Økonomi mere var indstillet paa at lade Daleren gaa. Landbruget fik ogsaa en billig Arbejdskraft i de russiske

Krigsfanger, og ikke faa, navnlig af de større Landejendomsbesiddere fik Lov til at komme hjem paa Orlov paa længere Tid, da det var af vital Interesse for Tyskland at opretholde Levnedsmiddelproduktionen i det størst mulige Omfang.

Som Følge af den baade i kvantitativ og kvalitativ Henseende utilstrækkelige Arbejdskraft gik det tilbage med Jordens Kultur og Renhedstilstand, og Mangelen paa Kunstgødning og Kraftfoder og Tvangsafleveringen af Kreaturer førte til en delvis Realisering af den i Landbruget bundne Kapital. De ved denne ufrivillige Rovdrift frigjorte Kapitaler anvendtes tildels til Afbetaling paa Gælden.

De abnorme Ernæringsforhold bød den driftige Landmand en god Chance. Dyrkningen af Roer, Kaal og Ærter og „Forædlingen“ af Roerne i Tørrerierne til „Dörrgemüse“ samt Smughandelen med de eftertragtede Levnedsmidler var en indbringende Forretning. Krigens Længde og hele Stillingens fortvivlede Haabløshed virkede efterhaanden sløvende paa den offentlige Moral. Forbudene og Paabudene var saa mange og saa strenge, at man ikke ansaa sig forpligtet til at kende, endsige overholde dem, og de overvaagende Myndigheder blev, efterhaanden som Tiden gik og Kosten blev smallere, mere og mere tilgængelige for Bestikkelse i Form af Flæsk og Smør. Naar Gendarmeren skulde ud for at efterse Beholdningerne, hændte det ofte, at han meldte sin Ankomst i Forvejen, for at man kunde være forberedt paa hans Komme. Lovens Haandhæver fik da ogsaa en god Modtagelse, og Eftersynets Grundighed stod som Regel i omvendt Forhold til Frokostens og Madpakkens Godhed.

De Landmænd, som blev staaende ved den gamle Driftsform, har derimod ikke profiteret af Krigen. De lave Højestepriser paa almindelige Landbrugsfrembringelser, navnlig Mejeriprodukter, gjorde Driften urentabel. Følgen var, at Bønderne ingen Interesse havde i at levere Mælken til Mejerierne, hvad de efter Loven var forpligtede til. De beholdt i stedse større Udstrækning Mælken hjemme, enten for at hjælpe Næsten til en ulovlig, men haardt tiltrængt Extraration eller for at sælge Smørret i Smughandlen til Aagerpriser eller ogsaa for at bruge det selv. Hjemmeforbruget af Smør var meget stort indenfor Landbruget i Sønderjylland i Tiden før og efter Vaabenstilstanden, endnu i 1920 skal det efter hvad Statskonsulent Johs. Jensen oplyser, have været 6—7 Gange saa stort som i det øvrige Land. Dette store Forbrug virkede særlig grelt paa Baggrund af de knapt tilmaalte Rationer, som Byboerne maatte nøjes med, og som for Smørrets Vedkommende har været nede paa 40 Gram om Ugen.

Nedgangen i Mejeriernes Mælkemængde illustreres bedst ved et Par Eksempler fra Haderslev Amt:

	Mælkemængde	
	i Millioner Pund	
	1914	1919
Branderup Mejeri	6,9	1,—
Skodborg Mejeri	7,2	1,—

I Begyndelsen af 1920 var der ikke faa Mejerier, der standsede Driften for kortere eller længere Tid, og det saa ud til, at Mælken helt vilde forsvinde fra Mejerierne. Da denne Udvikling rummede en alvorlig Fare for Byernes nødtørftigste Forsyning med Mælk og

Smør, tog Mejeriforeningen Affære, og det lykkedes ogsaa at afvende en Katastrofe og skabe Ro om Afleveringsspørgsmaalet.

Buen var spændt saa højt, at den maatte briste. Selv den berømte tyske Administration kunde ikke magte denne vidtgaaende Regulering af Produktion og Forbrug i et Land, som laa i Krig med den halve Verden og i 4 Aar var afspærret fra Tilførsler udefra. Forholdenes Magt blev for stærk; man maa derfor ogsaa være varsom med at anlægge den almindelige borgerlige Morals Maalestok paa de sørgelige Foreteelser, som affødtes af de abnorme Forhold.

Om den sønderjydske Handelsstand gælder noget lignende som om Landbruget. Ogsaa den har gennemgaaende klaret sig over Forventning godt.

De første Krigsaar bragte paa Grund af den vedvarende Prisstigning store Avancer i alle Brancher. De Købmænd, der enten kunde blive hjemme eller lede Forretningen fra en ikke altfor fjern Garnison, har tjent godt, og selv hvor Købmanden var i Felten, kunde Konen forestaa Salget af de Varer, han købte ind, naar han var hjemme paa Orlov. Senere blev det vanskeligere paa Grund af Varemanglen.

Da man i 1915 maatte gøre sig fortrolig med Tanken om, at Krigen vilde vare længe, fik vi den første Kornlov. Til at begynde med overdrog man de større Kornforretninger at modtage og opmagasinere det afleveringspligtige Brød- og Foderkorn samt Rationeringen af Foderstofferne. Denne Monopolisering af Handelen med Korn og Foderstoffer var en glimrende Forretning for de lykkelige Indehavere af de privilegerede Firmaer, navnlig saalænge Kontrollen udøvedes af Land-

raadskontorerne. Senere oprettedes Filialer af Reichsgetreidestelle i alle Kredse¹⁾, og efterhaanden blev de vigtigste Livsfornødenheder og en hel Række af Materialer inddragne under Kontrollen. Herom vidner Firmanavne som Kreiskornstelle, Kreiswirtschaftsgesellschaft, Kreisgeschäftsstelle, Provinzial-Viehhandelsverband, Kohlenverteilung, Butterverteilung o. s. v.

Egentlig skulde man tro, at hele Handelsstanden maatte være ruineret ved Krigens Slutning, idet saagodt som alle Varer var enten strengt rationerede eller helt fratagne Handelen og administrerede af det Offentlige. Men de fleste af disse strenge Bestemmelser stod kun paa Papiret. Enhver sønderjydsk Købmand vil kunne fortælle om, paa hvilke mærkelige Maader han vidste at forskaffe sig Varer. Ja selv Krigsselskaberne overholdt langt fra Bestemmelserne, som de næppe nok kendte. De drev en Slags autoriseret Smughandel, som var meget indbringende for Kredsen.

Forholdene ligger naturligvis noget forskelligt indenfor de forskellige Brancher. Kolonialhandelen har lidt mest under Rationeringen, medens Manufakturhandlerne og Isenkræmmerne, forsaavidt som de kunde blive hjemme og udnytte Chancerne, tjente udmærket paa den stadige Prisstigning. Var Omsætningen kvantitativ gaaet tilbage, var Fortjenesten til Gengæld procentvis bleven saa meget større. Vanskeligheden bestod kun i at skaffe Varer.

Ved Krigens Slutning var Stillingen den, at de fleste Købmænd havde faaet deres Varebeholdninger omsat i Papirmark. Deres Bogfordringer var gaaet ind

¹⁾ Amter.

og deres Gæld betalt. Opgjort i Papirmark var ved Krigens Slutning de fleste sønderjydske Købmænd sikkert meget vel situerede.

Vender vi os nu til Haandværket, er det Billede, der møder os her, væsentlig mørkere. Haandværkerne er ubestridt den Stand, der har lidt mest under Krigen. Der er nemlig den væsentlige Forskel paa Haandværket og Handel og Landbrug, at en Haandværkerkone kun i de færreste Tilfælde kunde føre Forretningen videre, naar Manden blev indkaldt. En Smedekone kunde ikke svinge Hammeren, og en Skomagers Kone kunde ikke sy Støvler. Dertil kom, at Materialerne for en hel Række af Haandværk blev beslaglagte af Hærforvaltningen eller strengt rationerede. Men ogsaa her gælder det selvfølgelig, at Smør og Flæsk kunde gøre Underværker. De Levnedsmidler, for hvilke en Landmand havde tiltusket sig et Par Støvler, kunde med Fordel anvendes ved Indkøb af Læder. Og Krigen skabte ogsaa nye Behov. Fotograferne havde saaledes fuldt op at gøre med Fremstilling af Pasfotografier og Familieportrætter, som blev sendt til Paarørende i Felten, og hvad Bogbinderne tabte paa den almindelige Nedgang i Forretningen, tjente de igen paa Handelen med Feltpostpapir og Æsker til Feltpostpakker.

Om Industrien er der ikke meget at sige. Sønderjylland er et industrifattigt Land. Det havde været overordentlig vanskeligt i denne afsides beliggende, agerdyrkende Landsdel at oparbejde industrielle Virksomheder i Konkurrence med den tyske Storindustri. Medens der i det gamle Danmark er Støberier i de fleste Købstæder og i en Række af de større Stationsbyer, fandtes ved Genforeningen ikke et eneste Jern-

støberi i Sønderjylland, som var i Virksomhed eller havde været i nogen virkelig Virksomhed i lange Tider.

Vi har kun én Exportindustri af nogen Betydning, det er Teglintustrien ved Flensborg Fjord. Men den havde allerede før Krigen en vanskelig Stilling, idet dens Produktionsevne var for stor i Forhold til Afsætningsmulighederne. Under Krigen gik Produktionen helt i Staa af Mangel paa Brændselsstoffer, og en Del af Værkerne blev nedlagt.

Mølleriet derimod, som ligeledes drives i ret betydeligt Omfang, navnlig i Aabenraa og Haderslev Amter, florerede paa den ulovlige Formaling af Korn, og de smaa Savværker fik en smuk Efterblomstring i Tiden omkring Vaabenstilstanden. De Industrier, som Krigen havde skabt, f. Eks. Roetørrerierne, gav ligeledes et godt Udbytte. Men iøvrigt har Industrien, navnlig de smaa Maskinfabrikker og Maskinsnedkerier haft trange Kaar under Krigen, idet det skortede baade paa Materiale og Arbejdskraft, navnlig teknisk Personale.

Man skulde tro, at denne Mangel paa Arbejdskraft maatte betinge en høj Arbejds løn. Men det er ikke Tilfældet, Arbejderne var daarligt stillede, især i Byerne. Strejker taaltes ikke af Militærmyndighederne, og Frygten for Indkaldelse holdt Lønkravene nede. Arbejderne vilde hellere nøjes med en daarlig Løn og en ussel Forplejning end udsætte sig for at komme i Kejserens Klær.

Saaledes var den økonomiske Stilling i Sønderjylland ved Krigens Slutning.

Efter Vaabenstilstanden kommer et nyt Moment ind i den økonomiske Udvikling, som aabner nye Perspektiver og dermed nye Muligheder for Initiativet

og store Fristelser for Spekulationen. Det er Udsigten til Genforening med Danmark.

Da jeg lille Juleaftensdag 1918 vendte hjem fra Krigen, havde Vælgerforeningens Tilsynsraad nedsat en Række af Udvalg til Forberedelse af Løsningen af de Problemer, som stod i Forbindelse med Overgangen fra Tyskland til Danmark. Jeg var bleven udset til Sekretær for det økonomiske Udvalg, men jeg maa sige, at det ikke er med Glæde, jeg ser tilbage paa dets Virksomhed.

Det Spørgsmaal, som optog Sindene mest og beherskede Forhandlingerne i Udvalget, er Valutaproblemet. Det økonomiske Udvalg har ikke givet noget positivt Bidrag til Løsningen af dette vanskelige og for vor Landsdel saa vigtige Spørgsmaal. De endeløse Debatter, som førtes om Valutareguleringen, i og udenfor Udvalget, og Udvalgets Betænkning mundede ud i Kravet om Omregning til pari af alle sønderjydske Markkapitaler, forsaavidt som de ikke skyldtes Krigsvinding. Hvem der skulde betale denne Omregning, derom var Meningerne delte. Markkursens Fald betød en Flytning af Værdierne fra Kreditor til Debitor, og den Tanke laa da nær, at Debitorerne, det vil praktisk talt sige Grundejerne, skulde afgive i hvert Fald en Del af den Vinding, de havde paa Kreditorernes Bekostning, som deres Bidrag til Dækning af Omkostningerne ved Valutareguleringen.

Denne Tanke fandt imidlertid ingen Forstaaelse hos Grundejerne. De foretrak at ordne Spørgsmaalet paa egen Haand. De var ligesom alle andre hildede i den skæbnesvangre Vildfarelse, at den tyske Mark hurtig vilde rette sig igen, og det var derfor kun natur-

ligt, at de ønskede at udnytte den lave Markkurs til en Konvertering af deres Gæld fra Mark til Kroner, og saa ansaa de det for heldigt at foregribe eventuelle Planer om en Valutaregulering paa deres Bekostning ved at skabe et fait accompli.

Og det lykkedes dem kun altfor godt. Tiden, som har ødelagt saa meget for os ved Genforeningen, var dem gunstig. Omplaceringen af Markgælden foregik paa den Maade, at de sønderjydske Grundejere gennem et hjemligt Pengeinstitut laante Kroner paa Veksel ved en kongerigsk Bank og for Kronerne købte Mark til Dagens Kurs, som de anvendte til Indfrielse af Prioritetsgælden.

Jeg har som Bogholder ved en Sparekasse i Nærheden af Grænsen staaet midt i denne Bevægelse. De kongerigske Banker forlangte Sparekassens Endossement paa Vekslerne, og Prioritetshaverne, som fik Hypotekerne udbetalt, havde ingen anden Mulighed for Anbringelse af deres Mark end at sætte dem i Sparekasser og Banker. Den Omvæltning i Pengeforholdene, som var en Følge af disse Transaktioner, afspejler sig derfor tydeligt i de nordslesvigske Pengeinstitutters Regnskaber. Til Belysning af disse Forskydninger skal jeg anføre nogle statistiske Data:

Rødding Sparekasse.

	Samlet Indskud Mill. Mk.	Udlaan mod Hypotek Mill. Mk.	Udlaan mod Gældsbevis Mill. Mk.	Tilgode- havende hos Banker Mill. Mk.
³¹ / ₁₂ 1916	3,082	1,778	0,684	0,273
³¹ / ₁₂ 1917	3,784	1,770	1,264	0,407
³¹ / ₁₂ 1918	4,378	1,697	1,243	0,956
³¹ / ₁₂ 1919	6,367	0,666	0,939	4,947
³¹ / ₁₂ 1921	7,586	0,066	1,178	6,236

Sparekassens Omsætning var:

1916	2,7	Mill. Mk.
1917	3,3	" "
1918	2,6	" "
1919	19,7	" "

Tallene taler et tydeligt Sprog. Indtil Udgangen af 1918 er Udviklingen nogenlunde normal. Tilvæksten i Indskuddene finder sin naturlige Forklaring i den relative Pengerigelighed, som er en Følge af Realiseringen af Vareforraad og de i Produktionen bundne Kapitaler, og det voksende Banktilgodehavende er Udtryk for Vanskelighederne ved at anbringe Pengene paa almindelig Vis. Men i 1919 skifter Billedet brat. Indskudskapitalen vokser med 45% samtidig med, at Hypotekkontoen opviser en Nedgang paa 61% og Laan mod Gældsbevis paa 24%, og Følgen er, at Bankkontoen ryger op paa det femdobbelte.

Denne Omvæltning stillede vore Pengeinstitutter overfor en vanskelig Opgave. Til at begynde med kunde Sparekasserne lede Markstrømmen videre til Bankerne; Bankernes Regnskaber gengiver derfor Bevægelsen paa det hjemlige Pengemarked i potenseret Skikkelse:

Ultimo	Haderslev Bank Samlet Indskud	De 4 Intradebanker Samlet Indskud
1914	6,3 Mill. Mk.	20,3 Mill. Mk.
1915	10, " "	29,3 " "
1916	12,7 " "	36,0 " "
1917	17,2 " "	50,5 " "
1918	24,0 " "	66,7 " "
1919	48,2 " "	140,0 " "
1920	49,4 " "	163,7 " "
1921	43,6 " "	131,3 " "

Fra 31. December 1918 til 30. Juni 1919 steg Haderslev Banks Balance fra 27 til 54 Millioner Mark, altsaa til det dobbelte paa et halvt Aar.

Bankerne saa sig stillede overfor de samme Vanskeligheder som Sparekasserne og nægtede derfor at tage imod Sparekassernes overskydende Midler. Man maatte se sig om efter andre Anbringelsesmuligheder, og der var ingen anden Udvej end at lade Pengene gaa sydpaa. En Del blev anbragt i Kommunelaan, — det er Forklaringen paa, at Rødding Sparekasses Udlaan mod Gældsbevis ikke formindskedes i samme Grad som Udlaan mod Hypotek —, en Del anlagdes i Skatkammerbeviser og Kreditforeningsobligationer og Resten som almindelige Indlaan i forskellige tyske Storbanker.

Samtidig med denne sydgaaende Strøm af Mark kan man iagttage en modgaaende Bevægelse, som er en medvirkende Aarsag til den unaturlige Vækst i de nordslesvigske Pengeinstitutters Indlaan, nemlig den tyske Kapitalflugt. Under Indtrykket af de usikre Forhold i Tyskland er der i 1919 gaaet en Del tysk Kapital op til Nordslesvig for at søge Husly under vore roligere Forhold og en Lejlighed til ved Afstaaelsen at slippe over Grænsen.

Ved Udgangen af Aaret 1920 udviser de sønderjydske Banker følgende Status:

	Balance	
	ultimo 1920.	
	Mill. Mk.	Mill. Kr.
De 4 Indtradebanker	176	38
11 andre lokale Banker	164	22
Tilsammen.	340	60

I de sønderjydske Sparekasser indestod paa samme Tidspunkt ca. 180 Millioner Mark.

Udsigten til Genforeningen med Danmark afstedkommer en hel Omvæltning i de økonomiske Forhold i Sønderjylland. 1919 er det store Markaar, og Bevægelsen fortsættes og kulminerer i 1920. Aaret 1921 har, som Bankregnskaberne viser, bragt en lille Nedgang i Markindlaanene, som uden Tvivl staar i Forbindelse med Varekøbene i Tyskland, idet man under Indtrykket af det fortsatte stærke Fald i Markkursen paa denne Maade søgte at redde saa meget som muligt af Markformuen.

Man faar et godt Billede af den unaturlige Tilvækst i Indlaansmidlerne ved at sammenligne Tallene for 1919 og 1920 med Aaret 1909, for hvilket der foreligger en statistisk Opgørelse fra Bankdirektør Hübbers Haand:

	Samlet Markindskud i nordslesvigske Spare- kasser og Banker.
Ultime Decbr. 1909.....	ca. 100 Mill. Mk.
„ Juni 1919	„ 300 „ „
„ Decbr. 1920.....	„ 500 „ „

Naar Valutaspørgsmaalet ses paa Baggrund af denne enorme Bevægelse i vort Pengevæsen, vil man forstaa de uhyre Vanskeligheder og de overordentlige Farer for Misbrug, som Løsningen af dette Problem frembød.

De sønderjydske Sparekasser var paa et tidligt Tidspunkt opmærksomme herpaa. I en Henvendelse til Finansministeren af 4. Januar 1919 henledte de Ministerens Opmærksomhed paa Valutatransaktionerne

og de Farer, de rummede for de sønderjydske Pengeinstitutter og for en eventuel Valutaregulering, og henstillede til Ministeren at begrænse denne Trafik. Helst havde vi set, at Grænsen var bleven lukket for Udførsel af Kroner til Sønderjylland. Hvis dette gode Raad var bleven taget til Følge og havde vist sig gennemførligt i Praksis, hvad jeg betvivler, var Sønderjylland og Danmark bleven sparet for Tab, som gaar i mange Millioner. Saa var de bestaaende Gældsforhold i det store og hele bleven bevarede, og der havde været Mulighed for en simpel og naturlig Løsning af Valutaspørgsmaalet, nemlig ved Fastsættelse af en Mellemkurs for Omregning af Gæld og Tilgodehavende indenfor det afstaaede Omraade og en tilsvarende Udligning af Tab paa Kontanter og Tilgodehavender syd for den nye Grænse paa Statens Bekostning.

En Række Sparekasser og Banker nægtede deres Medvirkning ved Optagelse af Kronelaan, forsaavidt som de for Kronerne købte Mark ikke skulde anvendes til Indfrielse af Laan fra tyske Kreditforeninger, Hypotekbanker og Sparekasser.

Men Grundejerne havde saa liden Forstaaelse for dette Forsøg paa at spille Daarernes Formynder, at den spredte Modstand fra Pengeinstitutternes Side delvis blev brudt. Senere kom de ganske vist paa andre Tanker. Godsejer Boy Hoyer, Trøjborg, har fornylig i en pessimistisk Artikel om det sønderjydske Landbrugs Stilling udtalt, at de, som den Gang fraraadede og modarbejdede denne Trafik, fortjente at blive Ministre.

Med denne forcerede Afvikling af Markgælden, som efterhaanden antog Karakter af en almindelig Lik-

vidation mellem Debitor og Kreditor, bristede Forudsætningerne for en rationel Valutaregulering, d. v. s. for en Udligning af Vinding og Tab. Debitorernes Fortjeneste paa Omsætningen af Gælden er bleven stærkt reduceret ved de høje Vekselrenter, som — Provisionen indbefattet — laa mellem 10 og 14 pCt. p. a., i hvert Fald for flere Grænsebankers Vedkommende, ved de høje Kurser paa Kieler Pantebreve, som gik op over 120, og ved Kurstabet paa de danske Kreditforingsobligationer, som i de første Maaneder efter Genforeningen noteredes til 75. Hvorledes skulde de kunne dække det Tab, som Kreditorerne har lidt ved Markkursens yderligere dybe Fald efter Gældsforholdets Ophør?

Denne Vej var ikke mere farbar, og jeg anser det for et Held, at den ikke blev betraadt. Dersom Markhypotekkreditorernes Krav om Skadeløsholdelse ved Debitor, som atter er bleven rejst, blev taget til Følge, vilde mange Ejendomsbesiddere gaa fra Hus og Gaard.

Vi maatte altsaa lære om. Efter den Bevægelse, vi havde været Vidne til paa Pengemarkedet siden Vaabenstilstanden, var en egentlig Valutaregulering, d. v. s. en almindelig Omregning af Mark umulig, i hvert Fald overordentlig vanskelig og kostbar. Vi maatte derfor nøjes med en Formueregulering, d. v. s. Erstatning af Formuetab, som skyldes Markkursens Fald eller andre i Forbindelse med Krigen staaende Aarsager. At begrænse Erstatningen til dem, der virkelig havde lidt Tab paa deres Formue, naar denne opgøres i 1914 og 1920, betød en overordentlig Besparelse. De, som paa andre Konti — f. Eks. paa fast Ejendom — havde en til Kurstabet svarende Vin-

ding, havde ikke Regulering behov, selv om de kunde fremlægge nok saa mange „legitime“ Mark. En saadan Ordning foreslog jeg i en Forhandling mellem Rigsdagens sønderjydske Udvalg og Vælgerforeningens økonomiske Udvalg den 13. August 1919, og paa dette Grundlag bygger ogsaa Loven om en Udligningskasse for de sønderjydske Landsdele.

Den Styrke, hvormed Kravet om en almindelig Omregning til pari blev fremsat som noget ganske selvfølgeligt, har gjort Skade, forsaavidt som den har bestyrket Folk i Troen paa en saadan Ordning. Denne falske Forestilling i Forbindelse med Tyrkertroen paa den tyske Mark, som næredes ved Markspekulationen heroppe, har forledt mange til at lade deres Mark ligge uvirksomme i Banken i Stedet for at arbejde med dem og forsøge at redde, hvad reddes kunde.

Handelsstanden havde de bedste Betingelser for at løse denne Opgave, og jeg har en af vore dygtigste Købmænds Ord for, at den i det store og hele har løst den godt. Man købte Varer — eller Ejendomme — for Mark for efter Genforeningen at sælge dem for Kroner. Dermed sætter en ny Bevægelse ind i den økonomiske Udvikling i Sønderjylland i Overgangstiden.

Varekøbene antog snart uanede Dimensioner. I 1919 var der endnu Varer nok i Tyskland, især da Staten efter Krigens Ophør begyndte at realisere sine mægtige Depoter. Samtidig steg alle Priser som Følge af den synkende Markkurs. „Der har derfor“, mener min Hjemmelsmand, „vistnok aldrig været saa god Lejlighed for Handelen til at tjene Penge, og der blev ogsaa tjent godt“.

Det var navnlig Jern og Kali, der var Genstand

for Masseindkøb, men ogsaa Isenkram, Landbrugsmaskiner, Automobiler, Vogne, Legetøj, Papir, Konvolutter, Penne, Kemikalier, Vine og alle mulige — og for Resten ogsaa mange umulige andre Varer. Disse Lagre tilhørte ikke alene nordslesvigske Købmænd. Baade i Tyskland og i Kongeriget fik man hurtig Øje paa Chancen, og ogsaa mange Nordslesvigere udenfor Handelsstanden saa i denne Trafik en kærkommen Lejlighed til paa egen Haand at regulere deres Valuta.

Hen paa Sommeren 1919 blev den tyske Regering opmærksom paa denne Varehamstring. Der blev iværksat en Undersøgelse og beslaglagt en Del. De Lagre, der henlaa for Ikke-Nordslesvigeres Regning, blev ført sydpaa, men de nordslesvigske Købmænd opnaaede ved Henvendelse til det sønderjydske Ministerium og den internationale Kommission at komme i Forhandling med Repræsentanter for den tyske Regering, og efter mange Genvordigheder endte det med, at de fik Lov til at beholde det meste. Det var navnlig Kali, der var Genstand for Beslaglæggelse. Man regner, at der i 1919 er ført 30.000 Tons højprocentig Kali til Nordslesvig udenom Syndikatet, og selv om man maatte købe denne Vare til Smughandelspriser, kunde man alligevel paaregne ved Salg efter danske Priser at faa sine Mark omsat til 60—90°/_o.

En anden Fare truede nordfra, idet de paa Spekulation købte Varelagre var toldpligtige ved Grænseflytningen. Men for ikke at berøve Sønderjyderne denne Mulighed for Omsætning af deres Mark blev denne Bestemmelse haandhævet meget lemfældigt og snart igen ophævet.

En Del af Spekulationerne slog fejl, navnlig for

dem, der laa med store Lagre af Varer, som ikke hørte til deres Branche og derfor maatte videresælges en gros til Priser, som i mange Tilfælde bragte Tab. Heraf fremgaar, at Forholdene ogsaa i denne Periode laa meget forskelligt fra Branche til Branche. I Kolonialhandelen var der intet at købe og derfor heller ingen Lejlighed til at konservere Markens Værdi ved at anbringe den i Varer. I Manufakturhandelen, som under Krigen havde været en indbringende Forretning, blev der lidt Tab paa de Lagre, der ikke var rømmede ved Genforeningen, idet Varerne var af en saadan Kvalitet, at de var usælgelige i Danmark. Mange Manufakturhandlere havde desuden af Frygt for Konkurrencen nordfra været meget tidlig paa Færde med Indkøb af Varer i Kongeriget og forsynet sig saa rigeligt, at de ikke fik Varerne solgt, inden Pristallet kom.

Det er under Valutadrøftelserne ofte bleven hævdet, at den sønderjydske Handelsstand vilde være ruineret, hvis ikke dens Markkapitaler blev omsat til pari. Den Mistvivl om vore Købmænds Evne til at gribe Chancen og hjælpe sig selv, som kommer til Orde i denne mørke Spaadom, er bleven til Skamme. Det er mit bestemte Indtryk, som jeg har faaet stadfæstet fra kyn- dig Side, at vor Handelsstand ved Genforeningen ikke stod tilbage for den kongerigske. Mange af vore Købmænd havde forstaaet den Kunst med Udsæd af Mark at høste Kroner. Gælden trykkede dem ikke, og forsaavidt som de var Grundejere, havde de i deres ubehæftede Ejendomme en ny Kreditbasis. Er en Del af vore Handlende ikke saa kapitalkraftige som deres Fæller i det gamle Land, forstaar de maaske til Gen- gæld bedre at tilpasse sig efter Tidens Behov og sætte

Tæring efter Næring. Der er ikke gaaet Gullasch i vor Handelsstand, og det er overhovedet mit Indtryk, at Forholdene dernede — tiltrods for de abnorme Tilstande, hvorunder vi har levet, — er nok saa sunde som heroppe. En Del af Æren herfor tilkommer vore Banker, som ledes efter meget forsigtige Forretningsprincipper. De inlader sig ikke paa Finansiering af vovede Foretagender, og forskellige Former for Spekulation, som skal være gængse heroppe, ogsaa i Provinsen, som Marginspekulation, kendes ikke i Sønderjylland.

For at sætte de sønderjydske Banker istand til ved Kronemøntens Indførelse (20. Maj 1920) at opretholde det økonomiske Livs Funktioner og forsyne Erhvervene med den fornødne Driftskapital, stillede Staten efter Kroneudvalgets Indstilling 14 Millioner Kroner til Raadighed for de fire Intradebanker (Haderslev Bank, Haderslev, Den nordslesvigske Folkebank, Aabenraa, Folkebanken for Als og Sundeved, Sønderborg, og Tønder Landmandsbank, Tønder) som midlertidige Laan, medens de øvrige lokale Banker fik ca. 6 Millioner Kroner og Sparekasserne godt 1 Million. Laanene tilbagebetales i fjerdingaarlige Rater og vil snart være indfrieede. Midlerne hertil faar Bankerne ved Indlaan, som hovedsagelig hidrører fra Valutareguleringen og Optagelse af Kreditforeningslaan.

I denne Forbindelse kan nævnes, at de sønderjydske Banker til Gennemførelse af de med Genforeningen forbundne finansielle Opgaver desuden har fundet virksom Støtte hos Nationalbanken, og at Privatbanken har indrømmet de ovennævnte fire Intradebanker en samlet Kredit paa 10 Millioner Kroner. Landmands-

banken har oprettet Filialer i de sønderjydske Købstæder, schleswig-holsteinische Banks Filialer er gaaet over til Handelsbanken, og Westholsteinische Banks Filialer har konstitueret sig som selvstændig Bank og antaget Navnet: Nordslesvigsk Bank. Der er oprettet en Del Smaabanker — tildels ved Omdannelse af gamle Sparekasser, hvad vi finder meget beklageligt —, og de smaa Laanekasser, som hidtil sorterede under „Verband der schleswig-holsteinischen landwirtschaftlichen Genossenschaften“ i Kiel, har sluttet sig til Andelsbanken.

Der kunde endnu være Anledning til at dvæle lidt ved Krigslaanene og Nødpengene i Nordslesvig. Idet jeg henviser til, hvad Bankdirektør Hübbe har skrevet herom, skal jeg indskrænke mig til at gengive en af Hr. Hübbe meddelt statistisk Oversigt over Tegningen af Krigslaan i Nordslesvig paa Baggrund af Resultatet for hele Tyskland:

	Tegnet Krigslaan i Mill. Mark	Tegnet pr. Hoved i Mark	pCt. i For- hold til Gennem- snitsbelø- bet for hele Tyskland
Haderslev Kreds	22,4	351	23
Aabenraa	16,2	500	33
Sønderborg	21,6	542	36
Tønder	43,-	726	48
De 4 nordslesvigske Kredse	103,2	529	35
Flensborg By og Landkreds	151,8	1442	96
Hele Tyskland	98,030,7	1508	100

Tallene giver et smukt Billede af Nordslesvigs Danskhed, især naar man betænker, at Tallene for Tønder Kreds ogsaa omfatter den sydlige, rent tyske Del, som forblev ved Tyskland, og at der imod Befolkningens Ønske blev tegnet store Beløb af Umyndiges Midler og offentlige Institutioner i alle Kredse, saaledes af de kommunale Sparekasser, som derved har paadraget sig overordentlig store Tab.

Efter Genforeningen meldte Vanskelighederne sig ret hurtigt i Form af Prisfald og Dumping. En Skildring af Prisfaldet og den almindelige Depression ligger udenfor mit Emne, eftersom det ikke er et specielt sønderjysk Fænomen. Jeg skal hertil kun knytte den Bemærkning, at det er kedeligt, at med Genforeningsaaret var ogsaa de gode Tider forbi, og beklageligt, at man i de gode Aar ikke havde rustet sig bedre til at tage imod de daarlige.

Virkningerne af Prisfaldet skærpes yderligere ved den tyske Grænsedumping. Har Frygten for den kongerigske Konkurrence vist sig at være stærkt overdreven, er den tyske Konkurrence til Gengæld bleven saa meget mere følelig. Fordelen ved at købe syd for Grænsen har været og er tildels endnu saa stor for Ejere af danske Kroner, at der gaar en stadig Strøm af Varer over Grænsen. Man kan ikke bebrejde den enkelte Borger, at han udnytter en — virkelig eller formentlig — Chance til billigt Køb; skal der rettes Bebrejdelser mod nogen, maa det være imod Staten, fordi den ikke gør noget for at hindre eller hæmme Grænsetrafikken. Denne skal forøvrigt være aftaget stærkt siden Indførelsen af Exportafgiften paa 50%, og det maa haabes, at den standser helt enten som Følge

af en Stabilisering af den tyske Valuta, eller fordi Tyskland i egen Interesse lægger den saa mange Hindringer i Vejen, at den ophører at være en Fare for de danske Næringsdrivende, som bor i Nærheden af Grænsen. Professor Bircks Forslag om kun at tillade Indførsel af tyske Varer ad Jernbanen og til Fragsatser, som stiller Sønderjylland lige saa ugunstigt som Nørrejylland, forekommer mig at lide af den væsentlige Mangel, at en Forhøjelse af Fragsatserne til de sønderjydske Stationer vilde stille de sønderjydske Købmænd endnu ugunstigere i Konkurrencen uden at genere den private Køber, da der jo ikke godt kan blive Tale om at lægge Fragt paa den Kuffert, han bærer i Haanden.

Den af Valutamiseren betingede Forskel i Produktionsomkostningerne syd og nord for Grænsen paafører ikke blot de danske Haandværkere og Handlende i Grænsedistrikterne en generende Konkurrence, den afskærer ogsaa den sønderjydske Industri fra dens gamle Marked i Tyskland.

Som Eksempel skal jeg anføre Teglindustrien ved Flensborg Fjord. Af den aarlige Produktion, som før Krigen gennemsnitlig udgjorde ca. 45 Millioner Sten (93 Millioner ved fuld Drift), gik ca. 55% sydpaa, ved Krigens Slutning ca. 25%. Siden Juni 1919 er der ikke leveret én Sten til det nuværende Tyskland, hvorimod der indføres en betydelig Mængde tyske Teglvarer til Grænselandet og de sydlige danske Havnepladser. Produktionen fra 1920 bragte Tab som Følge af den høje Arbejds løn og de dyre Brændselsstoffer, og Produktionen for 1921, som udgjorde 12½ Million, ligger endnu paa Lager. Handelen med Tegl-

varer staar fuldstændig stille, og det er et Spørgsmaal, om den gamle Teglintustri ved Flensborg Fjord, som skylder sit udmærkede Materiale og den gode Beliggenhed umiddelbart ved dybt Vand sin Tilblivelse, vil kunne udholde den tyske Konkurrence. At Troen paa denne Industris Fremtid er rokket, fremgaar deraf, at der fra Krigens Begyndelse til Dato er nedlagt 8 Værker med en samlet Produktion paa 21 Millioner. Det maa dog bemærkes, at der altid har været et Misforhold mellem Produktionsevne og Afsætningsmuligheder, som efter en oprivende Priskamp i Halvfemserne førte til Oprettelsen af et Syndikat, som bestemmer Omfanget af Produktionen og fordeler denne paa de enkelte Værker i Forhold til deres Størrelse. Den Nedlæggelse af Teglværker, som vi har været Vidne til i de sidste Aar, maa anses for en nødvendig Proces for at bringe Produktionen i Overensstemmelse med dens nuværende Afsætningsomraade, og det siges, at det er Værkerne med det daarligste Lermateriale, der forsvinder.

Vore Maskinfabrikker er ligeledes kommen i en vanskelig Stilling, idet Grænsens Flytning berøver dem Muligheden af at levere til deres gamle Aftagere i Tyskland. Heinrich Callesens Motorfabrik i Aabenraa, som ved Genforeningen beskæftigede 150 Mand, ligger nu næsten helt stille. Brødrene Grams Maskinfabrik i Vojens, som før Krigen havde en stor Afsætning af Mejerimaskiner, specielt Mejerivægte, der var afpassede efter den tyske Justeringslov og solgtes til tyske Mejerier gennem Forhandlere i de forskellige tyske Byer, har siden Genforeningen ikke afsendt en eneste Vægt til disse Forhandlere. Der kommer Forespørgsler nok fra de gamle Kunder i Tyskland, men saasart de

hører Prisen, er Forhandlingen endt. En Bestilling kommer der aldrig.

Det sønderjydske Landbrug stod ved Genforeningen overfor en dobbelt Opgave, nemlig en Forøgelse af Produktionen og en delvis Omlægning af Driften. Den forsømte og udpinte Jord skulde atter bringes i Kultur, Bygninger og Inventar istandsættes og Besætningerne udvides. En saadan Genrejsning af Driften betaler sig ikke fuldtud straks; det har navnlig vist sig vanskeligere, end man troede, at bringe Mælkeydelsen op paa den gamle Højde. Dertil kommer, at det store Forbrug af Hjælpemidler til Oparbejdelse af Driften indtraf paa et Tidspunkt, da Priserne var paa det højeste; og da man kom saa vidt, at Produkterne skulde sælges, var Produktpriserne faldne næsten til det halve. Samtidig hærgedes Landet af Mund- og Klovsygen og af den forfærdelige Tørke, som navnlig virkede ødelæggende i den vestlige Del af Landet, hvor Kødproduktionen paa 1. Klasses Græsmarker er en Hovedindtægtskilde. Baade Kornavl og Græsning slog fuldstændig fejl paa disse Egne, og de magre Kreaturer var næsten usælgelige.

At Landbrugsproduktionen i Sønderjylland i langt højere Grad end i det gamle Land har været anlagt paa Kødproduktion, fremgaar tydeligt af Statistikken over Arealbenyttelse og Kreaturbestand. Af det landbrugsmæssigt benyttede Areal er i de sønderjydske Landsdele 16,5% udlagt som vedvarende Græsmark, i Nørrejylland kun 3,5%. Til Gengæld er kun 7,1% af det sønderjydske Landbrugsareal dyrket med Rodfrugter, imod 13% i Nørrejylland, og af Sukkerroer og Frø dyrkes der saa godt som intet. Disse Tal er

ikke alene et Udtryk for Forskellen i Produktionens Retning, de viser tillige, at Jorddyrkningen ikke er saa intensiv i Sønderjylland som i det øvrige Land. Det samme Billede giver en Undersøgelse af Kreaturbeholdningen, idet der er forholdsvis faa Køer i Sønderjylland, navnlig i Aldersklasserne under 3 og over 6 Aar, men til Gengæld et meget stort Antal Stude. Vi mangler en lille Million Høns, med Hensyn til Svin derimod staar Sønderjylland ikke tilbage for det øvrige Land. Men Svineavlen har været anlagt paa en anden Maade end heroppe, nemlig paa Levering af levende Svin af en betydelig større Vægt end de danske Slagterisvin, og det føles nu som et stort Savn, at Landet er fuldstændig blottet for Svineslagterier. Andelsvæsenet har overhovedet været meget lidt udbredt indenfor Landbruget i Sønderjylland før Krigen, naar undtages Mejeribrugene, som er fuldstændig organiseret som Andelsvirksomhed, og de smaa Raiffeisenkasser, der, som allerede nævnt, har sluttet sig til Andelsbanken.

Under Løsningen af de Opgaver, som staar i Forbindelse med Genrejsningen og Omlægningen af Driften, fik vore Bønder god Brug for, hvad de havde tjent paa Omlægningen af Gælden. Ved Bedømmelsen af det sønderjydske Landbrugs Stilling — i Sammenligning med det kongerigske — er der endnu et Forhold at tage i Betragtning, nemlig Handelen med Landejendomme i Tiden før Genforeningen.

Under Krigen laa Ejendomshandelen næsten fuldstændig stille, og selv under Højkonjunkturen i 1919 holdt den sig indenfor rimelige Grænser. De unge Landmænd, som vendte hjem fra Krigen, var praktisk talt afskaarne fra at komme i Besiddelse af Jord, naar

de da ikke kunde overtage Fædrenegaarden. Havde de ved Krigens Slutning ikke naaet en Alder af 26 Aar, var de — selv om de havde været gamle nok til at gøre hele Krigen med — efter Loven for unge til at faa deres Markkapital gjort til Genstand for en selvstændig Omregning. Og Markens Købeevne forslog kun lidt overfor de stærkt stigende Ejendomspriser, som ret hurtigt indstillede sig efter det danske Prisniveau. Derfor kom de ogsaa tilkort overfor de kongerigske Landmænd, som efterspurgte Ejendomme i Sønderjylland for at profitere af Kronens Købekraft. Der blev forøvrigt lagt Handelen med Landejendomme Hindringer i Vejen fra Myndighedernes Side for at hæmme den illegitime Spekulation.

Medens Ejendomshandelen i det gamle Land kulminerede allerede i 1918, begynder den i Sønderjylland først ved Nytaar 1919, og naar den ikke har antaget det Omfang, som man maatte vente under Hensyn til Valutaforholdene, skyldes dette formentlig den svigtende Efterspørgsel fra de fra Krigen hjemvendte unge Landmænd. Forøvrigt ligger det nær at antage, at de Aarsager, som har betinget den stærke Nedgang i Salget af Landejendomme nord for Aaen i 1919 og 20, ogsaa har været virksomme dernede. Det er et Held for det sønderjydske Landbrug, at — bortset fra Familiehandler — kun et relativt ringe Antal Landejendomme har været Genstand for Omsætning under Højkonjunkturen.

En Grænseflytning er en i det økonomiske Liv dybt indgribende Begivenhed. Hele Erhvervslivet er indstillet paa det gamle Marked, og Tilpasningen til de nye Forhold tager Tid og koster Penge. Vor Handelsstand er endnu ikke fuldt orienteret, og Haand-

værkerne har vanskeligt ved at kalkulere under de nye Forhold. Baade Handel og Haandværk lider under Grænsetrafikken, og Landbruget og Industrien staar midt i den af de forandrede Produktionsvilkaar betingede Omlægning af Driften. Og Valutaen spiller ind allevegne, tærende her paa Gælden, der paa Kapitalkraften.

Overtagelsen af de sønderjydske Landsdele stillede ogsaa den danske Administration overfor overordentlige Opgaver. Disse Opgaver var — ligesom i det økonomiske Liv — af en dobbelt Art, idet de dels tog Sigte paa at oprette, hvad der var forsømt under det tyske Styre og i Særdeleshed i Krigens Tid, dels paa at tillæmpe Forholdene efter dansk Styresæt og virkeliggøre Genforeningen ved at indføje Landet som et organisk Led i det danske Samfund.

Det er klart, at 55 Aars Fremmedherredømme maatte efterlade Spor i Samfundets Organisation, som ikke lader sig udslette i en Haandevending. Den preussiske Kommunallov havde saaledes slaaet den danske Sogneinddeling i Stykker, idet den af Sognet, der blev bestaaende som Kirkesogn, udskilte den politiske Kommune som mindste administrativ Enhed. Det blev derfor en af den danske Administrations første Opgaver ved Sammenlægning af de smaa politiske Kommuner at genindføre den gamle danske Sogneinddeling, og det er al Ære værd, at denne store og brydsomme Opgave allerede er løst over hele Landsdelen. Tilbage staar endnu en betydningsfuld Omlægning indenfor den kommunale Administration, nemlig Adskillelsen af By og Amt. De sønderjydske Købstæder er i administrativ Henseende Dele af Amterne, da

de ikke var store nok til at have Krav paa at danne selvstændige Bykredse. Loven om Indførelse af den kommunale Administration i de sønderjydske Landsdele giver Købstæderne Adgang til ved Overenskomst med Amtet at træffe en Ordning om deres fremtidige økonomiske Forhold.

Naar Forhandlingerne herom endnu ikke er naaet ud over Overvejelsernes Stadium, skyldes dette de store Vanskeligheder, en retfærdig Fordeling af Amtets Byrder volder under de særlige Forhold, som raader dernede. Haderslev og Aabenraa Amter er saaledes bebyrdede med vidtløftige, urentable Smaabaneanlæg, som de skiftende preussiske Landraader har faaet bygget for at bevise deres Duelighed, og Vejvæsenet er i en saadan Forfatning, at det er et Spørgsmaal, om Amterne kan magte den Opgave at bringe det paa Fode i en overskuelig Fremtid.

De sønderjydske Kommuner, baade Amts-By- og Landkommuner, har ligesom de private Debitorer profiteret af Markkursens Fald, idet de har faaet deres Gæld omsat til Kroner til relativt gunstige Kurser. Købstæderne og Amterne opnaaede saaledes i Efteraaret 1920 ved Kroneudvalgets Bistand Laan af Staten og Statsanstalten for Livsforsikring til et samlet Beløb af 11 1/2 Million Kroner, hvorved de blev istand til at afløse deres gamle Markgæld. Hvad det betyder, vil man forstaa, naar man hører, at Haderslev Amt derved har faaet en Gæld paa 13 Mill. Mark reduceret til 1,3 Mill. Kroner.

Man skulde derfor tro, at de sønderjydske Kommuner maatte være særdeles godt rustede til at tage fat paa de Opgaver, som Genforeningen stiller dem

overfor. Men Løsningen af disse Opgaver har allerede krævet saa betydelige Ofre, at Kronegælden baade for Amts- og Købstadkommunernes Vedkommende har naaet en ret betydelig Højde.

Skal de sønderjydske Kommuner opfylde de Krav, som stilles til Kommunerne i det gamle Land m. H. t. Skolevæsen, Alderdomsforsørgelse, Vejvæsen o. s. v., vil Byrden blive tung at bære, dersom de ikke udløses fra Arven fra den tyske Tid, navnlig Smaabanerne, som truer baade Haderslev og Aabenraa Amter med finansiell Ruin. — I Haderslev Amt gjøres forøvrigt, som jeg kunde have Lyst til i Forbigaaende at nævne, for Tiden et Forsøg paa at gøre Smaabandriften rentabel ved Indførelse af hurtigløbende Motorvogne. Det er endnu for tidligt at dømme om Resultaterne af dette interessante Forsøg; men lykkes det, vil det sikkert faa vidtrækkende Betydning.

Men ogsaa Vejvæsenet tynger ganske overordentlig paa Amtskommunernes Budget. Vejene var i en sørgelig Forfatning ved Overtagelsen, navnlig Hovedlandevejene, som ikke var bleven vedligeholdt under Krigen og derfor ikke kunde holde til den stærke Biltrafik, som i 1919—20 førte først Spekulanterne og siden Turisterne nordfra ned over Landsdelen. Overvejinspektoratet i København har regnet ud, at det vil koste 32 Millioner Kroner at bringe vort Vejvæsen paa Højde med Vejvæsenet i det øvrige Land. Staten har stillet i Udsigt, at den vil bidrage hertil med 12 Millioner. De resterende 20 Millioner maa de sønderjydske Amtskommuner altsaa tilvejebringe foruden Udgifterne til den aarlige Vedligeholdelse. Efter den opstillede Plan skulde Arbejdet gennemføres i Løbet af 10 Aar,

men allerede efter to Aars Arbejde har Amterne opsamlet sig en Vejgæld, som ikke staar i noget rimeligt Forhold til deres Størrelse, og en Fortsættelse i dette Spor vil paaføre dem Byrder, som de næppe vil være istand til at bære.

Det er da ogsaa navnlig Spørgsmaalet om Vejbyrdernes Fordeling, der volder Vanskeligheder under Forhandlingerne om Adskillelse af By og Amt. I den tyske Tid paahvilede Hovedlandevejenes Vedligeholdelse Provinsen, og Udgifterne fordeltes gennem Amtet paa Kommunerne efter Skatteevnen („Steuersoll“). Det forekommer mig, at denne Ordning er at foretrække for den her i Landet gældende, som lægger hele Byrden paa det enkelte Amt. Det vilde være rimeligt, om Staten atter overtog Bygningen og Vedligeholdelsen af de vigtigste Landeveje, efter at disse er bleven Ruter for den gennemgaaende Biltrafik. Og hvad angaar Spørgsmaalet om Vejudgifternes Fordeling mellem Amtskommune og Købstadkommune, kan vi ikke acceptere Hartkornet som Maalestok, for det første, fordi vi ingen Hartkorn har og dernæst fordi Hartkornet ikke er et Udtryk for Købstædernes Interesse i Landevejene, idet denne Fordelingsmodus, hvad Erfaringerne fra det gamle Land viser, praktisk talt fritager Købstadkommunerne for Bidrag til Vejvæsnet.

Bestræbelserne for at stille vore Kommuner paa lige Fod med Kommunerne i det gamle Land har vor Sympati, men der maa fares med Lempe. Den danske Lovgivning forudsætter Tilstedeværelsen af mangfoldige Institutioner, som ikke kendes i Sønderjylland; Ligestillethed med Hensyn til Opgaverne betyder derfor i Virkeligheden en uforholdsmæssig finansiel Bebyrdelse,

naar det manglende skal tilvejebringes i forholdsvis kort Tid og tilmed under et relativt højt Prisniveau. Og skal de sønderjydske Kommuner tillige bære Arven fra den tyske Tid, skal de dække Underskuddet ved Smaabanernes Drift og bære en uforholdsmæssig Del af Omkostningerne ved Vejenes Istandsættelse, er der alvorlig Fare for, at de vil segne under Byrden.

Skulde jeg endnu sige et Par Ord om dansk Administration i Sønderjylland i Almindelighed, maa det blive en Kompliment til de danske Embedsmænd for den Maade, hvorpaa de er rykkede ind i Landet. Naar det gik saa godt, som det gik, er det ikke, fordi man havde en i alle Enkeltheder udarbejdet, vel overvejet Plan, hvorefter man programmæssig tog Landet i Besiddelse. Nej, man sendte dygtige Embedsmænd derned og overlod til deres Konduite at klare Vanskelighederne. Denne Maade at tage Tingene paa er ægte dansk — Tyskerne vilde have baaret sig ganske anderledes ad —, og det glæder mig at kunne sige, at den har staaet sin Prøve. Fremgangsmaaden, man valgte, var den, at Embedsmændene efterhaanden gik derned til Orientering, installerede sig ved Siden af den tyske Myndighed, introducerede sig hos Manden, kiggede ham i Kortene, for tilsidst, naar Øjeblikket var der, i al Venskabelighed at sætte ham paa Døren. Overgangen skete derfor ganske jevnt, uden Standsning i Forretningerne. Hvis ikke Postbudene en skønne Morgen var optraadt i røde Trøjer, havde vi saamænd ikke mærket, at Postvæsnet var overtaget af den danske Stat. Det vil sige, vi mærkede hurtig, at der var kommen bedre Orden og Gang i det hele. Men vi var jo heller ikke forvante.

Ogsaa indenfor de Grene af Administrationen, hvor det gjaldt om at faa Befolkningen til at arbejde med paa Opgaverne, er det lykkedes rigtig godt. Jeg tænker her nærmest paa Skatteligningen og Ejendomsskyldvurderingen. Skattevæsenets Tilforordnede i de sønderjydske Landsdele har overfor mig udtalt, at de kommunale Ligningsmyndigheder og Skatteraadene har arbejdet godt. De har vist stor Interesse og Forstaaelse for deres Opgave, og det har ikke voldt dem Vanskeligheder at sætte sig ind i den Lovgivning, de skulde anvende.

For Skatteaaret 1920—21 lignedes der endnu efter tysk Lov, og da man havde haft Indtægter i Mark, maatte Ligningen ogsaa lyde paa Mark. Staten maatte finde sig i at modtage Skatterne i Mark — eller i Kroner efter Dagens Kurs —, men da Kommunerne havde Udgifter i Kroner, omsattes de kommunale Skatter til Kroner efter en af Behovet bestemt Kurs.

Men allerede den anden Ligning foretoges efter dansk Lov og i Kroner. Det foregaaende Aars Indtægter, som lagdes til Grund for Skatteansættelsen, havde ganske vist delvis bestaaet i Mark, og for at komme udenom denne Vanskelighed, omsattes Markindtægterne til Kroner efter Kurs 10.

Resultatet af de to første Ligninger til Indkomst- og Formueskat til Staten samt af Vurderingen til Ejendomsskyld fremgaar af nedenstaaende Tabeller.

Det forlyder forøvrigt, at Ligningen iaar flere Steder falder bedre ud end ifjor, og at man endog gør sig Haab om en Nedsættelse af Skatteprocenten. Dette gælder dog vistnok kun Byerne og skyldes sikkert den Omstændighed, at Ligningen for Skatteaaret 1921—22

Paalignet Beløb.

Amter	Aar 1920—1921		Aar 1921—1922	
	Indkomst- skat	Formue- skat	Indkomst- skat	Formue- skat
	Mill. Mk.	Mill. Mk.	Mill. Kr.	Mill. Kr.
Haderslev Amt	2,090	0,426	0,645	0,470
Aabenraa „	1,435	0,226	0,499	0,267
Sønderborg „	0,981	0,217	0,386	0,306
Tønder „	0,737	0,192	0,340	0,268
Tilsammen...	5,243	1,061	1,870	1,311

Vurdering til Ejendomsskyld.

	Vurderingssum. Mill. Kr.
Haderslev Amt	227,5
Aabenraa „	134,1
Sønderborg „	154,4
Tønder „	136,0
Tilsammen...	<u>652,0</u>

var forholdsvis lav som Følge af, at den delvis var baseret paa Markindtægter fra Tiden før Kronemøntens Indførelse.

Efter denne uforbeholdne Anerkendelse af den danske Administration maa det være mig tilladt at fremføre ogsaa et Kritikens Ord. Naar Genforeningsarbejdet er lykkedes saa godt, skyldes dette ikke mindst dets Centralisering i det sønderjydske Ministerium. Vi beklager derfor, at dette Ministerium blev ophævet midt under Arbejdet. Jeg kan heller ikke undlade at gøre opmærksom paa, at man burde have været mere varsom med at indføre i Sønderjylland, hvad der har overlevet sig selv i Kongeriget. Jeg tænker her navnlig

paa Dommerfuldmægtigenes Privatpraksis, som skæmmer den danske Administration i Sønderjylland. Til de Grunde, som kan anføres imod denne forældede og utiltalende Indretning, kommer for Sønderjyllands Vedkommende endnu den meget væsentlige, at den ikke har historisk Hjemmel dernede, og naar den skal ophæves i det gamle Land efter 10 Aars Forløb, burde den aldrig have været indført i de sønderjydske Landsdele. Til fuld Lønning af Dommerfuldmægtigene i Sønderjylland vilde udkræves en aarlig Merudgift paa ca. 50 000 Kr., som vi ikke har Raad til at spare.

Ser man ud over Mangfoldigheden af de økonomiske Opgaver, som knytter sig til Sønderjyllands Genforening med Moderlandet, er der navnlig tre, Opmærksomheden hæfter sig ved. Det er Valutareguleringen, Kreditforeningsspørgsmaalet og Laanekassen.

Valutaspørgsmaalets Udvikling og Valutareguleringens Grundtanke har jeg i Korthed gjort Rede for. Spørger man nu, hvorledes Loven har virket, tager jeg ikke i Betænkning at svare, at der er opnaaet store Resultater med de Midler, der er stillet til Raadighed for dette Formaal. Alle Ejere af smaa Markkapitaler — d. v. s. det store Flertal — har, forsaavidt som de er Familieforsørgere og var myndige den 1. Januar 1914, faaet en Omregning, som de kan være tjent med, nemlig Pari for de første 5000 Mark og Kurs 45 for Resten, og de store Markkapitalister har efter Til lægsloven om Renteregulering faaet Indtægtstilskud, som sætter dem istand til at leve. Men den med denne Lov forbundne Hensigt at hjælpe de smaa Rentierer, d. v. s. gamle Mænd og Kvinder, som er henviste til at leve af Renterne af en mindre Kapital,

er ikke naaet. Disse beklagelsesværdige gamle Mennesker har gennemgaaende — af Grunde, som jeg ikke skal komme nærmere ind paa, — maattet vælge den mindre fordelagtige Kapitalregulering og er nu elendigt stillede, navnlig forsaavidt som de ikke anerkendes som „Familieforsørgere“. En Enkemand eller Enke, som i 1914 havde 20—25 000 Mark at trække Renter af, har faaet $6\frac{1}{2}$ til $7\frac{1}{2}$ Tusind Kroner. Deraf vil i de fleste Tilfælde Halvdelen allerede være opbrugt, og om et Aar eller to vil mange af disse Gamle, som har kendt bedre Dage og ganske uforskyldt er kommen i Nød, staa fuldstændig blottede for Existensmidler og falde det Offentlige til Byrde. Der er Bestræbelser igang for at komme dem til Hjælp, og skulde det ikke lykkes indenfor Rammen af de bestaaende Love, haaber vi, at Rigsdagen bliver at faa i Tale endnu en Gang. De 58 Millioner Kroner, som er bevilgede i Anledning af Valutakatastrofen i Sønderjylland, er ganske vist en pæn Sum, men saa længe den er mindre end Udgifterne til ét Aars Kornlov, finder jeg ingen Anledning til at kalde den imponerende; og naar nogle faa Millioner vilde være tilstrækkelige til at afhjælpe den Mangel, som endnu klæber ved Valutareguleringen, og som rammer de svageste, har Danmark ikke Raad til at nægte dem.

Ordningen af Realkrediten er det andet af de store Spørgsmaal, som beskæftigede Vælgerforeningens økonomiske Udvalg. Den Behandling, dette Spørgsmaal fik i Udvalget og i Vælgerforeningens Tilsynsraad, var saglig set ikke meget værd, da der hurtig gik Politik i Sagen. Denne var ligeledes til Forhandling i Kreditforeningernes staaende Fællesudvalg, der som Re-

præsident for Sagkundskaben fik Lejlighed til at udtale sig om Spørgsmaalet. Det forekommer mig, at de Udtalelser, der faldt her, ikke vidnede om noget grundigt Kendskab til Forholdene og bar kendeligt Præg af, at ikke alle Medlemmer af Udvalget var uden Interesse i Sagens Udfald. Resultatet af hele den forvirrede Situation blev en Lov, som giver Hjemmel til Oprettelse af en Kreditforening for de sønderjydske Landsdele med Ret til at yde Laan i al Slags Grundejendom. Ved Siden af denne Kreditforening, hvis administrerende Direktør jeg har den Ære at være, fik følgende Kreditforeninger Lov til at virke i Sønderjylland: Den vest- og sønderjydske paa Landet i Tønder Amt og en Del af Haderslev Vesteramt, Nye jydske Købstad-Kreditforening i Købstæderne, Grundejer-Kreditforeningen i Stationsbyerne, og Jydske Husmands-Kreditforening og Kreditforeningen for industrielle Ejendomme over hele Landsdelen.

Disse Foreninger havde den 1. Januar iaar et samlet Udlaan paa ca. 115 Millioner Kroner i de sønderjydske Landsdele, og dertil kommer Hypotekforeningerne med 4,3 Millioner. Udlaansbeløbene fordeler sig paa de enkelte Foreninger, som nedenstaaende Tabel viser.

Det samlede Beløb af Kreditforeningslaan i de sønderjydske Landsdele svarer nogenlunde til, hvad der før Krigen indestod paa 1. Prioritet i de nordslesvigske Ejendomme fra Kreditforeningerne i Kiel, Hypotekbanken Preussische Zentral-Bodenkredit-Aktiengesellschaft i Berlin og tyske Sparekasser og andre Institutioner med Sæde udenfor Nordslesvig. De sønderjydske Sparekasser er næsten fuldstændig gaaet ud af

	Land- ejendomme Mill. Kr.	Andre Ejendomme Mill. Kr.	Ialt Mill. Kr.
Kreditforeninger			
Vest og sønderjydsK Kreditf.	18,8		18,8
Nye jydskE Købstad-Kreditf.		9,3	9,3
JydskE Grundejer-Kreditf.		5,2	5,2
JydskE Husmandskreditf. (20. v. 21)	5,4		5,4
Kreditf. for industrielle Ejend.		1,0	1,0
Sønderjyllands Kreditf.	67,0	8,0	75,0
Tilsammen . . .	91,2	23,5	114,7
Hypotekforeninger			
Jydsk Land-Hypotekf.	2,4		2,4
Jydsk Hypotekf.		1,7	1,7
Husmandshypotekf.	0,2		0,2
Tilsammen . . .	2,6	1,7	4,3
Kreditf. og Hypotekf.	93,8	25,2	119,0

Spillet som Realkreditinstituter. Medens Bankerne gennemgaaende har hævdet Stillingen, er Sparekasserne desværre gaaet tilbage og maa i højere Grad end tidligere overlade Prioriteringen af faste Ejendomme til Kreditforeningerne. Beh ftelsen af de sønderjydskE Ejendomme er, som det nærmere er paavist i Sønderjyllands Kreditforenings første Aarsberetning, relativ lav. Den samlede Sum af Kreditforenings- og Hypotekforeningslaan udgjorde den 1. Januar 1922 næppe nok en Femtedel af samtlige Ejendommens Vurderingssum til Ejendomsskyld.

Markprioritetsg lden er endnu langtfra bragt til Udslettelse i Grundb gerne. Af de store Markbel b, som endnu figurerer paa Ejendommenes Grundbogsblade, vil dog formentlig Størstedelen være tilbagebe-

talt. At en Ejendom endnu er behæftet med Markgæld, betyder i de fleste Tilfælde kun, at Ejeren endnu ikke har behøvet at optage et Kreditforeningslaan. Kreditforeningerne forlanger nemlig saavidt muligt Markhypotekerne slettede; paa de Ejendomme, i hvilke Sønderjyllands Kreditforening har ydet Laan — til et samlet Beløb af 80 Millioner Kroner —, indestaar kun en halv Million Mark med Prioritet forud for Kreditforeningslaanet. Ifølge Meddelelse fra Grundbøgskontorerne henstod endnu uudslettet den 1. Januar 1922:

Grundbøgskontorer:	Markhypoteker:
Haderslev	14,7 Mill. Mk.
Rødning	3,- " "
Toftlund	2,5 " "
Ribe	1,- " "
Løgumkloster	5,5 " "
Tønder	14,1 " "
Aabenraa	18,- " "
Nørborg	2,5 " "
Sønderborg	29,3 " "
Ialt...	90,6 Mill. Mk.

Uden at tillægge Tallene for megen Vægt tør man sige, at Markhypotekgælden tiltager med Afstanden fra den gamle Grænse. Med Kronegælden forholder det sig omvendt. Den begynder ved Kongeaaen og gaar som en Flodbølge ned over Landsdelen. De relativt høje Tal for Aabenraa og Sønderborg tyder paa, at disse Amter endnu ikke er kommen rigtig med i Kroneprioriteringen.

Et Bidrag til Belysning af Spørgsmaalet, hvorledes Kronegælden afløser Markgælden, gives i nedenstaaende Tabel, som viser Bevægelserne i Prioritetsgælden siden Genforeningen for en Købstad og et Landdistrikt i Nær-

heden af den gamle Grænse, hvor Kroneprioriteringen er længst fremskreden:

Haderslev By
(13,149 Indbyggere, 1,365 Huse o. s. v. Vurdering til
Ejendomsskyld: 47,6 Mill. Kr.)

Tidsrum	Prio- ritet	Indførte Hypoteker		Udslettede Hypoteker	
		Mill. Mk.	Mill. Kr.	Mill. Mk.	Mill. Kr.
1. Juli til 31. Decbr. 1920	1.	0,008	6,686	3,417	0,089
	2.	—	0,740	1,594	0,013
	3. eller højere	—	0,197	5,128	0,083
	Tilsammen . . .	0,008	7,623	10,149	0,185
Aar 1921	1.	0,299	8,583	3,283	2,167
	2.	—	1,828	1,324	0,085
	3. eller højere	0,070	0,911	1,383	0,087
	Tilsammen . . .	0,369	11,314	6,144	2,338
1. Juli 1920 til 31. Decbr. 1921		0,377	18,977	16,293	2,523
	Fragaar . . .		2,528	0,377	
Kronehypotekgæld ultimo 1921			16,151		
Nedgang i Mark- hypotekgælden				15,916	

Tilslut skal jeg nævne den betydningsfulde Virksomhed, som det sønderjydske Kroneudvalg har udfoldet. Dette Udvalg, hvis egentlige Navn er „Udvalget for Afhjælpning af de med Kronemøntens Indførelse i Sønderjylland forbundne Vanskeligheder“, nedattes den 18. December 1919 paa Forslag af det

Haderslev Herred

(Landdistrikt, bestaaende af 10 Sogne med 8,892 Indbyggere. Areal: 27.365 ha. med 1,787 Gaarde og Huse. Vurdering til Ejendomsskyld: 44,7 Mill. Kr.)

Tidsrum	Prioritet	Indførte Hypoteker		Udslettede Hypoteker	
		Mill. Mk.	Mill. Kr.	Mill. Mk.	Mill. Kr.
1. Juli til 31. Decbr. 1920	1.	0,363	8,040	9,619	0,024
	2.	—	0,708	2,212	—
	3. eller højere	—	0,204	6,789	—
	Tilsammen . . .	0,363	8,952	18,620	0,028
Aar 1921	1.	0,005	8,504	7,376	0,523
	2	—	2,043	1,311	0,275
	3. eller højere	—	0,724	2,340	0,064
	Tilsammen . . .	0,005	12,171	11,027	0,862
1. Juli 1920 til 31. Decbr. 1921		0,368	21,123	29,647	0,890
	Fragaar . . .		0,890	0,368	
Kronehypotekgæld ultimo 1921			20,233		
Nedgang i Mark- hypotekgælden				29,279	

midlertidige Ministerium for sønderjydske Anliggender. Initiativet var udgaaet fra Kreditforeningsdirektør Orla Buhl. Kroneudvalget har under Statsgældsdirektør P. O. A. Andersens forstaaende og energiske Ledelse draget den ene Opgave efter den anden ind under sin Virksomhed og derigennem bidraget overordentlig til at lette Overgangen fra Mark til Krone i Sønderjylland.

Det har bistaaet sønderjydske Kommuner og Pengeinstitutter ved Optagelse af Laan og sikret Sønderjyllands Kreditforening Statens Støtte og Nationalbankens velvillige Bistand under Starten. Det har taget Initiativet til Oprettelse af en Laanekasse for Sønderjylland og givet Raad og Vejledning i mange Spørgsmaal, som blev forelagt det dels af Ministerierne, dels af Myndigheder og Institutioner i Sønderjylland.

Størst Fortjeneste har Kroneudvalget indlagt sig ved Oprettelsen af Laanekassen for Sønderjylland. Denne kan betragtes som en Fortsættelse af Nordslesvigs Hjælpekasse for Haandværkere, Næringsdrivende og Husmænd, som i 1919 oprettedes i Haderslev i Forbindelse med Nordslesvigsk Kreditforening og gjorde god Nytte i den første, vanskelige Tid efter Vaabenstilstanden. Laanekassens Opgave er „at yde Driftslaan til Handlende, Næringsdrivende og Landbrugere, der som Følge af Krigen, Markens Kursfald eller andre i Forbindelse med Ændringen i Statstilhørsforholdet staaende Omstændigheder ikke raader over eller ad anden Vej kan skaffe sig tilstrækkelig Driftskapital til Grundlæggelse eller Opretholdelse af deres økonomiske Virksomhed“. Bestyrelsen bestaar af Kroneudvalgets Medlemmer, og den daglige Administration varetages dels af Hovedkontoret i København, som ledes af Fuldmægtig i Finansministeriet I. Bech og Overretssagfører A. Hulegaard, dels af Nordslesvigsk Kreditforening i Haderslev.

Til Raadighed for Kassen stilledes et Beløb af 10 Millioner Kroner. Laanene, der som Regel ydes uden særlig Sikkerhed, forrentes med 4% p. a. og afdrages i 10 Aar. Ved det første Regnskabsaars Slutning (³¹/₃

21) var der bevilget 3420 Laan til et samlet Beløb af 8,6 Millioner Kroner, som fordeler sig saaledes:

	Antal Laan:	Beløb:
Handlende.....	818	2 150 300 Kr.
Haandværkere.....	1229	2 472 350 "
Landmænd.....	892	2 955 800 "
Arbejdere.....	173	316 500 "
Fiskere.....	49	93 700 "
Andre.....	259	659 200 "
	3420	8 647 850 Kr.

Laanekassen for Sønderjylland er et betydningsfuldt Led i Arbejdet for Sønderjyllands økonomiske Genrejsning. Dens Virksomhed har et socialt Præg, men tillige en stor økonomisk Rækkevidde, idet den finansierer de mange smaa Virksomheder, som ikke ved egen Hjælp kan skaffe sig den fornødne Driiftskapital.

Vi har nu set, hvad der i økonomisk Henseende er gjort for at bringe de sønderjydske Landsdele paa Fode efter Fremmedherredømmets Vanrøgt og Krigens Ulykker, og vi vil haabe, at dette store Genrejsningsarbejde maa bære god Frugt, saa Sønderjylland ikke alene kan blive, hvad det altid har været: et dansk Land, men ogsaa et jævnbrydigt Led af det danske Samfund.